

AUTOREFERAT

składany w ramach postępowania habilitacyjnego, na podstawie Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dn. 14 marca 2003 roku (z późn. zm.)

1/. Imię i nazwisko

Piotr Próchniak

2/. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- dyplom magistra uzyskany na kierunku psychologia, na Wydziale nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w 1995 roku, tytuł pracy magisterskiej: „Wartościowanie u osób na różnym poziomie rozwoju tożsamości”.

- stopień doktora uzyskany w dziedzinie nauk humanistycznych w zakresie psychologii, na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w 1999 roku, tytuł rozprawy doktorskiej: „Rozwój decyzji zawodowej u młodzieży. Empiryczne badania osób w wieku od 12 do 18 lat”

3/. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

a. X 1995 - X 1999: asystent w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Słupsku

b. X.1999 - X 2011: adiunkt na Wydziale Edukacyjno-Filozoficznym Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku

c. X 2011 do chwili obecnej: strażnik wykładowca w Akademii Pomorskiej w Słupsku (dawniej WSP i PAP w Słupsku)

4/. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (zwanej dalej Ustawą)

a/. Tytuł osiągnięcia naukowego

Analiza psychologicznego funkcjonowania osób podejmujących
aktywność w warunkach zagrożenia zdrowia i życia

P. Próchniak

b/. Na wskazane osiągnięcie naukowe składają się następujące publikacje:

- Próchniak, P. (2014). *Człowiek wobec zagrożeń pogodowych: konfrontacja i prewencja*. Toruń: Wydawnictwo Marszałek ISBN: 97883-7780-959-4
- Próchniak, P. (2014). The Wilderness Novelty Seeking Scale. *Journal of Perceptual and Motor Skills*, 119,2, 571-590 **IF**
- Próchniak, P. (2014). The structure of personality constructs among Police Officers from Special Force KFOR. *American Journal of Applied Psychology*, 3 (6), 159-165
- Próchniak, P. (2014). Personality, preferred values, sense of coherence and attitude towards death among policemen-antiterrorists. *International Journal of Applied Psychology*, 4 (1), 31-37 (4)
- Próchniak, P. (2014). Firefighters: Prosocial risk taking and time orientation. *Journal of Social Behavior and Personality* 42 (2), 253-259 **IF**
- Próchniak P. (2013). *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact ISBN: 978-83-922064-8-4
- Próchniak, P. (2013). Thrill and Adventure Seekers: affective organization of personal meaning of extreme weather. *American Journal of Applied Psychology* 2 (6), 75-80
- Próchniak, P. (2012). Personality traits and preferred values of fearless and courageous policemen. *International Journal of Psychological Studies*, 4 (4), 113-120
- Próchniak, P. (2011). Psychological profile of Polish skydivers. *Journal of Psychological Reports*, 108 (1), 1 -11 **IF**
- Próchniak, P. (2009). Preferowane wartości policjantów z jednostek specjalnych KFOR. *Roczniki Psychologiczne*, 12 (2), 41-53
- Próchniak, P. (2009). Polish police officers: Risk taking and Personality. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 24 (2), 104-110
- Próchniak, P. (2008). Stosunek do śmierci osób uprawiających ekstremalne sporty. *Roczniki Psychologiczne*, 11, 95-104
- Próchniak, P. (2007). Cechy osobowości osób podejmujących ryzyko prospołeczne i antyspołeczne o fizycznym charakterze. Badania w perspektywie Alternatywnego Modelu Pięciu Cech. *Psychologia – Etologia - Genetyka*, 16, 61-72
- Próchniak, P. (2006). Osobiste znaczenie ryzyka w pracy zawodowej policjantów przygotowujących się do pełnienia misji pokojowej w Kosowie. *Przegląd Psychologiczny*, 49, (2), 203-216

c/. Omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Moje zainteresowania naukowe dotyczą psychologicznej analizy dorosłych osób podejmujących aktywność w warunkach zagrożenia zdrowia i życia. Szczególnie interesują mnie dwa obszary aktywności tego typu: praca zawodowa (służby mundurowe) i środowisko przyrodnicze. Stąd

P. Próchniak

też, podejmowane przez mnie rozważania teoretyczne jak też analizy empiryczne dotyczą przedstawicieli takich zawodów, jak policjant czy strażak lub też osób podejmujących aktywność rekreacyjną (outdoorową) w zagrażającym środowisku przyrodniczym (wspinacze górscy, spadochroniarze, surferzy, itp.). Pomimo zróżnicowanych źródeł zagrożeń w pracy zawodowej służby mundurowych i aktywności w bliskim ale też niebezpiecznym kontakcie z naturą, pewnym, wspólnym elementem łączącym te dwa obszary (pracę zawodową i przyrodę) jest to, że realizacja tych aktywności może wiązać się z realną możliwością doznania uszczerbku na zdrowiu, a w skrajnym przypadku – może nawet prowadzić do utraty własnego życia. Zarówno policjanci jak strażacy, ale też i przedstawiciele tzw. sportów outdoorowych, są w literaturze zachowań ryzykownych określani jako te osoby, które podejmują społecznie akceptowalne, ale też nieimpulsywne zachowania o dużej wartości stymulacyjnej¹. Wyniki badań psychologicznych z udziałem wyżej wymienionych grup społeczno-zawodowych sugerują, że są oni tzw. „poszukiwaczami doznań”, w szczególności zaś „poszukiwaczami grozy i przygód” (w terminologii M. Zuckermana²) i posiadają podwyższone zapotrzebowanie na stymulujące doświadczenia w porównaniu z osobami, które unikają podejmowania ryzykownych aktywności w środowisku pracy czy przyrody.

Bez względu na rodzaj podejmowanej ryzykownej aktywności (policjanci, strażacy, tzw. sportowcy ekstremalni ale też i przestępcy!) cecha poszukiwania doznań różnicuje osoby podejmujące i unikające angażowania się w niebezpieczne aktywności³. Także rezultaty przeprowadzonych przeze mnie badań wskazują na to, że osoby podejmujące aktywność w warunkach fizycznych zagrożeń, zarówno w pracy zawodowej jak też w środowisku przyrodniczym, charakteryzują się na poziomie cech osobowości, podwyższonym wynikiem w skali zapotrzebowania na stymulację.

Wyniki badań na ten temat opublikowałem w: *Journal of Police and Criminal Psychology*⁴, *Journal of Psychological Reports*⁵ oraz w mojej monografii *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*.⁶

O ile cecha poszukiwania doznań różnicuje osoby poszukujące i unikające nowych i intensywnych doświadczeń, o tyle natężenie cechy poszukiwania doznań w grupie tzw. ryzykantów jest podobne⁷. Oznacza to, że na podstawie poziomu zapotrzebowania na stymulację trudno jest prognozować to, czy mamy do czynienia z policjantem lub strażakiem (tzw. „ryzykant prospołeczny”), osobą uprawiającą ekstremalne sporty, czy też z przestępcą działającym na szkodę społeczeństwa

¹ Roberti, J. W. (2004). A review of behavioral and biological correlates of sensation seeking. *Journal of Research in Personality*, 38, 256-279

² Zuckerman, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. New York, Cambridge: University Press

³ Goma-i-Freixanet, M. (1991). Prosocial and antisocial aspects of personality. *Personality and Individual Differences*, 19, 125-134

⁴ Próchniak, P. (2009). Polish police officers: Risk taking and Personality. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 24 (2), 104 -110

⁵ Próchniak, P. (2011). Psychological profile of Polish skydivers. *Journal of Psychological Reports*, 108 (1), 1 -11

⁶ Próchniak P. (2013). *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact

⁷ Goma-i-Freixanet, M. (1991). Prosocial and antisocial aspects of personality. *Personality and Individual Differences*, 19, 125-134

(tzw. „ryzykant antyspołeczny”).

W tym kontekście pojawia się intrygujący problem ewentualnych różnic pomiędzy osobami podejmującymi ryzykowną aktywność, umiejscowionych na kontinuum od prospołeczności do antyspołeczności. Wyniki badań własnych przeprowadzone z perspektywy Alternatywnego Modelu Pięciu Cech zaproponowanego przez M. Zuckermana sugerują, że osoby podejmujące aktywność ryzykowną w celach prospołecznych (np. policjanci) charakteryzują się niższym natężeniem cechy Agresji/Wrogości i wyższym natężeniem cechy Towarzyskości względem osób podejmujących ryzyko antyspołeczne (np. przestępcy).

Wynik tych badań opublikowałem w czasopiśmie: *Psychologia – Etologia – Genetyka*⁸.

Powyższe ustalenia wskazują na to, że przyjęcie perspektywy cech osobowości, umożliwia zrozumienie dobrowolnego poszukiwania zagrażających aktywności w środowisku pracy lub przyrody, nie tłumaczy jednak w wystarczającym stopniu różnic pomiędzy osobami podejmującymi odmienne formy ryzykownej aktywności. Stąd też kolejne moje badania dotyczyły poszukiwania innych niż cechy osobowości, różnic pomiędzy wyżej wymienionymi grupami osób.

Założyłem więc, że zmiennymi różnicującymi osoby angażujące się w ryzykowne zachowania w środowisku pracy i przyrody będą preferowane wartości. Wartości mają bardziej poznawczy charakter niż cechy osobowości, opisują to, co jest ważne dla ludzi a jednocześnie pełnią, podobnie zresztą jak cechy osobowości, funkcję motywacyjną wobec podejmowania aktywności. O ile cechy osobowości odpowiadają na pytanie – „co ludzie lubią”, o tyle wartości odpowiadają raczej na pytanie „co dla ludzi jest ważne”⁹.

Badania dotyczące preferowanych wartości zostały przez mnie przeprowadzone z udziałem grupy policjantów z jednostki specjalnej, spadochroniarzy, osób nie podejmujących ryzykownych aktywności oraz przestępców odsiadujących wieloletnie wyroki za czyny z użyciem niebezpiecznego narzędzia – ryzykantów antyspołecznych.

Wyniki tych badań sugerują, że policjanci i spadochroniarze charakteryzują się podobnym natężeniem preferowanych wartości indywidualnych, takich jak: Stymulacja lub Kierowanie Sobą (w terminologii S. Schwartz¹⁰). Tym, co różni policjantów i spadochroniarzy jest fakt, że dla spadochroniarzy wartości wiążące się z funkcjonowaniem w grupie społecznej (Tradycja, Życzliwość, Konformizm, Uniwersalizm, Bezpieczeństwo) są mniej ważne niż dla policjantów.

Wyniki tych badań opublikowałem w czasopiśmie *Roczniki Psychologiczne*¹¹.

O ile więc na poziomie cech osobowości, policjanci i spadochroniarze charakteryzują się podobnym profilem osobowościowym, o tyle wyniki w skalach preferowanych wartości wskazują na

⁸ Próchniak, P. (2007). Cechy osobowości osób podejmujących ryzyko prospołeczne i antyspołeczne o fizycznym charakterze. Badania w perspektywie Alternatywnego Modelu Pięciu Cech. *Psychologia – Etologia – Genetyka*, 16, 61-72

⁹ Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The big five personality factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 789-801

¹⁰ Schwartz, S. H., Sagiv, L., Boehnke, K. (2000). Worries and values. *Journal of Personality*, 68, 2, 309 - 346

¹¹ Próchniak, P. (2009). Preferowane wartości policjantów z jednostek specjalnych KFOR. *Roczniki Psychologiczne*, 12 (2), 41-53

pewne różnice w tym, co dla tych osób jest ważne i co je motywuje. W konsekwencji tych różnic – inne nieco mogą być w tych grupach mechanizmy motywacyjne. O ile ryzykowna aktywność w środowisku przyrodniczym pozostaje prawdopodobnie pod silnym wpływem uwarunkowań biologicznych, o tyle prospołeczna praca zawodowa charakteryzująca się realną możliwością utraty zdrowia lub życia, motywowana jest nie tylko przez cechy osobowości (choć też!) ale także poprzez wartości wspólnotowe stanowiące efekt wpływów kulturowych.

Otrzymany rezultat może sugerować, że cechy osobowości determinują ogólne zainteresowanie silnie stymulującymi aktywnościami, z kolei preferowane wartości mogą sprzyjać decyzji o zaangażowaniu się w konkretny rodzaj ryzykownej aktywności. Wydaje się więc, że uwzględnienie nie tylko uwarunkowań biologicznych, ale również zmiennych o bardziej poznawczym charakterze, umożliwi głębsze zrozumienie procesów motywacyjnych osób podejmujących aktywność w warunkach fizycznego zagrożenia. Gwoli ścisłości, należy też dodać, że wyniki przestępców (ryzykantów antyspołecznych) w skalach preferowanych wartości są na ogół niższe niż dwóch pozostałych grup osób (policjantów i spadochroniarzy).

W literaturze psychologicznej nie tylko wyróżniona przez M. Zuckermana cecha poszukiwania doznań może stanowić istotny wyznacznik podejmowania aktywności o dużej wartości stymulacyjnej. Badania P. Zimbardo i współpracowników^{12 13} wskazują na to, że krótka perspektywa czasowa sprzyja podejmowaniu takich zachowań ryzykownych, jak: szybka jazda samochodem, czy stosowaniu używek we własnym życiu (alkohol, narkotyki). Badania własne dotyczące temporalnych aspektów ryzykownej aktywności przedstawiłem przede wszystkim w monografii *Teleologiczno-temporalny wymiar działalności ryzykownej*¹⁴. W monografii skupiłem się na analizie zróżnicowanych aktywności ryzykownych (w pracy zawodowej, edukacji i życiu osobistym) w odniesieniu do jej temporalnych aspektów. Chcę podkreślić, że monografia ta stanowiła podstawę złożonego przeze mnie wniosku habilitacyjnego w roku 2007. Niestety, dorobek naukowy wykazany w tamtym czasie nie spotkał się z pozytywną opinią większości Recenzentów.

Stąd też, wyciągając wnioski z niepowodzenia, w kolejnych badaniach uwzględniłem sugestie recenzentów przywołanej monografii, co do ewentualnych dalszych możliwości analiz temporalnego aspektu aktywności ryzykownej.

Rezultaty kolejnych, przeprowadzonych przez mnie badań, wskazują między innymi na to, że krótka perspektywa czasowa ma znaczenie dla podejmowania zachowań silnie stymulujących, ale też relatywnie krótkotrwałych i bez angażowania dużej energii fizycznej (np. spadochroniarze).

Wyniki tych badań przedstawiłem w czasopiśmie *Journal of Psychological Reports*¹⁵.

¹² Zimbardo, Ph. G., Keough, K. A., & Boyd, J. N. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. *Personality and Individual Differences*, 23 (6), 1007-1023

¹³ Zimbardo, Ph. G., & Boyd, J. N. (1999) Putting time in perspective: a valid reliable individual differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1271-1288

¹⁴ Próchniak, P. (2007). *Teleologiczno-temporalny wymiar działalności ryzykownej*. Słupsk: Wydawnictwo Akademii Pomorskiej

¹⁵ Próchniak, P. (2011). Psychological profile of Polish Skydivers. *Journal of Psychological Reports*, 108 (1), 1 -11

W działaniach z narażaniem własnego zdrowia, służących społeczeństwu (np. strażacy) lub też w aktywności wiążącej się z długotrwałym i ale też i dużym zaangażowaniem fizycznym (wspinacze górscy), istotniejsze znaczenie posiada organizacja temporalna zachowania, czyli umiejętność planowania własnych zachowań, jasność stawianych celów czy wykorzystanie czasu pozostałego do ich zrealizowania.

Wyniki tych badań przedstawiłem w czasopiśmie *Journal of Social Behavior and Personality* oraz w mojej monografii *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*.^{16 17}

Taki rezultat może mieć także znaczenie praktycznie (szczególnie w odniesieniu do sytuacji pracy zawodowej): w rekrutacji i selekcji pracowników do służb mundurowych zwraca się raczej uwagę na funkcjonowanie afektywne kandydata, natomiast rola orientacji temporalnej nie jest uwzględniana. W świetle otrzymanych rezultatów mogłaby być brana pod uwagę również.

Istotnym komponentem perspektywy temporalnej jest świadomość śmierci (horyzont czasowy naszego życia jest przecież ograniczony i skończony zarazem). W tym kontekście - problem ustosunkowania do śmierci osób podejmujących aktywność w zagrażającym środowisku pracy czy przyrody wydaje się szczególnie intrygujący. Problem ten stał się przedmiotem moich kolejnych badań. Dotychczasowe rezultaty badań w tym zakresie są niejednoznaczne i dotyczą raczej lęku wobec śmierci. Część tych badań wskazuje na niższy lęk wobec śmierci u osób podejmujących wysokie ryzyko, inne badania zaś pokazują brak różnic pomiędzy osobami angażującymi się w podejmowanie wysokiego ryzyka i takimi, które takiej aktywności świadomie nie podejmują¹⁸. Badania własne osób angażujących się w ryzykowne zachowania dotyczyły nie tylko lęku przed śmiercią, ale także kontemplacji śmierci, przekonania o jej kontroli, przewidywania śmierci czy preferowanego sposobu zakończenia życia. Własne rezultaty badawcze wskazują na to, że osoby podejmujące aktywności wiążące się z zagrożeniami fizycznymi charakteryzują się podobnym lękiem wobec śmierci jak osoby nie angażujące się w niebezpieczne aktywności. Tym, co różni osoby angażujące się w niebezpieczne dla zdrowia aktywności od innych osób, jest raczej niższa kontemplacja faktu śmierci, preferencja szybkiego zakończenia życia oraz wyższe przekonanie o kontroli w sytuacji możliwej utraty życia.

Wyniki badań własnych opublikowałem w czasopiśmie *Roczniki Psychologiczne*¹⁹

Powyższe badania wskazywały na pojedyncze zmienne (temporalność, stosunek do śmierci, cechy osobowości czy preferowane wartości) mogące wskazywać na specyfikę osób podejmujących aktywności w warunkach fizycznych zagrożeń. Kolejne prowadzone przeze mnie badania dotyczyły

¹⁶ Próchniak, P. (2014). Firefighters: Prosocial risk taking and time orientation. *Journal of Social Behavior and Personality* 42 (2), 253-259

¹⁷ Próchniak P. (2013). *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact

¹⁸ Próchniak, P. (2013). Firefighters: relation between personality and attitude towards death. *Journal of Psychology and Social Behavior Research*, 1 (5), 147-150

¹⁹ Próchniak, P. (2008). Stosunek do śmierci osób uprawiających ekstremalne sporty. *Roczniki Psychologiczne*, 11, 95-104

nie tyle porównywania pojedynczych zmiennych pomiędzy wyselekcjonowanymi grupami osób, co raczej poszukiwania głębszej struktury zmiennych osobowościowych w ramach konkretnej grupy osób podejmującej zagrażającą zdrowiu i życiu aktywność. Badania przeprowadziłem w grupie policjantów przygotowujących się do misji pokojowej w Kosowie i w grupie alpinistów.

Analiza czynnikowa w oparciu o dane otrzymane z wielowymiarowych kwestionariuszy psychologicznych wypełnionych przez policjantów wskazuje na to, że najistotniejsze znaczenie posiadają w tej grupie zmienne determinujące efektywne funkcjonowanie w ryzykownej sytuacji (np. problemowe strategie radzenie sobie, poczucie koherencji czy ukierunkowanie na przyszłość). Okazuje się że poszukiwanie ekscytujących, ukierunkowanych na doświadczenie „tu i teraz” silnych emocji (np. cecha poszukiwania doznań czy koncentracja na teraźniejszości) wyjaśnia stosunkowo niski procent wariancji w strukturze osobowości policjantów.

Wyniki tych badań opublikowałem w czasopiśmie *American Journal of Applied Psychology*.²⁰ Nieco inne wyniki otrzymałem, badając grupę alpinistów. Okazuje się, że w tej grupie osób badanych, największy procent wariancji wyjaśnia czynnik opisujący poszukiwanie ekscytujących przygód lub życiowych wyzwań.

Wyniki tych badań przedstawiłem w mojej monografii *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych*²¹.

Uzyskane rezultaty mogą sugerować, że inne zmienne osobowościowe odgrywają kluczową rolę w grupie policjantów a inne w grupie alpinistów. W konsekwencji może to wskazywać na zaangażowanie odmiennych procesów adaptacyjnych i motywacyjnych osób podejmujących aktywność w środowisku pracy i przyrody. Prawdopodobnie, ryzyko podejmowane w grupie pracowników służb mundurowych posiada charakter instrumentalny, z kolei przedstawicielami ryzykownych sportów częściej kierują motywy stymulacyjne.²²

Podejmowanie aktywności wiążącej się z realną możliwością doznania fizycznej szkody może generować intensywne emocje. Chcąc poznać organizację afektywną zagrożeń w pracy służb mundurowych oraz poszukiwaczy grozy i przygód w środowisku przyrodniczym, przeprowadziłem badania inspirowane Teorią Wartościowania H. Hermansa²³. Uważam, że najważniejszą konkluzją z przeprowadzonych przeze mnie badań jest to, że zarówno w sytuacji ryzyka w pracy zawodowej jak też podczas poszukiwania przygód w zagrażającym środowisku przyrodniczym badane osoby ujawniają takie wartościowania, które wiążą się z doświadczaniem motywów ukierunkowanych na wykazanie własnej siły z jednoczesnym wysokim wynikiem w skali doświadczania uczuć pozytywnych oraz niskimi wynikami w skali doświadczania uczuć negatywnych. Wynik w skali

²⁰ Próchniak, P. (2014). The structure of personality constructs among Police Officers from Special Force KFOR. *American Journal of Applied Psychology*, 3 (6), 159-165

²¹ Próchniak P. (2013). *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact

²² Zaleśkiewicz, T. (2005). *Przyjemność czy konieczność. Psychologia spostrzegania i podejmowania ryzyka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

²³ Hermans, H. J. M., & Oleś, P. (1996). The personal meaning of values: Continuity-discontinuity of value experience. *Polish Psychological Bulletin*, 27, 4, 301-317

wyrażającej dążenie do zjednoczenia z kimś lub czymś jest z kolei uwarunkowany rodzajem zagrożeń: pracownicy służb mundurowych ujawniają jego niski poziom, z kolei poszukiwacze przygód i grozy charakteryzują się poczuciem zjednoczenia ze światem przyrody.

Rezultaty moich badań przedstawiłem w następujących czasopismach: *Przegląd Psychologiczny*²⁴ oraz *American Journal of Applied Psychology*²⁵.

Dotychczas opisywane badania własne zostały przeprowadzone w grupie osób, które z własnej woli decydowały się na wybór aktywności zagrażających ich zdrowiu czy życiu. Prawdopodobnie jednak nie wszystkie osoby podejmujące aktywność charakteryzującą się możliwością doznania fizycznej szkody czynią to z pobudek wewnętrznych (szczególnie mam tu na myśli pracowników służb mundurowych). Być może więc istnieją różnice osobowościowe pomiędzy osobami, które angażują się w ryzykowne zachowania dobrowolnie i takimi, które podejmują zagrażającą aktywność pod przymusem (na przykład na rozkaz). Na ten problem zwrócił mi uwagę jeden z recenzentów mojego artykułu z czasopisma *Journal of Police and Criminal Psychology*.²⁶

W badaniach własnych porównałem więc profil osobowościowy policjantów – antyterrorystów, dobrowolnie zgłaszających udział w niebezpiecznych zadaniach zawodowych i policjantów preferujących pracę zrutynizowaną i stroniącą od podejmowania istotnego ryzyka (chyba, że ewentualnie na rozkaz). Wyniki tych badań wskazują na to, że antyterroryści charakteryzują się istotnie wyższym natężeniem cechy poszukiwania doznań, preferowaniem wartości Stymulacja oraz istotnie wyższym poczuciem koherencji niż policjanci preferujący pracę zrutynizowaną. Antyterroryści preferują także szybszą śmierć w porównaniu do grupy porównawczej. Lęk wobec śmierci antyterrorystów jest jednak podobny do policjantów preferujących zrutynizowaną pracę.

Powyższe badania sugerują, że policjanci niekoniecznie są jednorodną grupą osób wykazującą podobne właściwości psychologicznego funkcjonowania. Innymi słowy, należy z większą ostrożnością podchodzić do prób tworzenia zgeneralizowanych profili osób podejmujących aktywność w zagrażających warunkach kierując się tylko i wyłącznie ich przynależnością do określonej grupy społeczno-zawodowej.

Wyniki badań na ten temat przedstawiłem w czasopiśmie *International Journal of Applied Psychology*.²⁷

Stanowisko to zostało potwierdzone w moich badaniach dotyczących policjantów odważnych i niskolękowych. Problem odwagi, nie stał się jak dotąd przedmiotem kompleksowych badań psychologicznych w naszym kraju. Wbrew stereotypowym opiniom, odwaga nie jest działaniem pozbawionym obaw. Wręcz przeciwnie, stanowi ona aktywność pomimo własnych lęków i słabości.

²⁴ Próchniak, P. (2006). Osobiste znaczenie ryzyka w pracy zawodowej policjantów przygotowujących się do pełnienia misji pokojowej w Kosowie. *Przegląd Psychologiczny*, 49, (2), 203-216

²⁵ Próchniak, P. (2013). Thrill and Adventure Seekers: affective organization of personal meaning of extreme weather. *American Journal of Applied Psychology* 2 (6), 75-80

²⁶ Próchniak, P. (2009). Polish police officers: Risk taking and Personality. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 24 (2), 104-110

²⁷ Próchniak, P. (2014). Personality, preferred values, sense of coherence and attitude towards death among policemen-antiterrorists. *International Journal of Applied Psychology*, 4 (1), 31-37 (4)

Można byłoby raczej stwierdzić, że odwaga jest aktywnością na przekór własnym predyspozycjom osobowościowym. Stąd też w badaniach własnych wyodrębniłem dwie grupy policjantów: tych, którzy realizują z sukcesem własne zadania zawodowe, choć realizacji tych zadań towarzyszy lęk oraz tych policjantów, którzy sukcesy w realizacji niebezpiecznych zadań osiągają nie doświadczając istotnych lęków. Podział na osoby odważne i niskolękowe zaczerpnąłem z prac kanadyjskiego pioniera psychologii odwagi S. Rachmana. Okazuje się, że policjanci odważni (a więc tacy, którzy doświadczają lęków) i niskolękowi ujawniają zróżnicowane mechanizmy psychologicznego funkcjonowania. Policjanci odważni uzyskali w badaniach własnych niższe wyniki w skali poszukiwania doznań i wyższe w skali agresji w porównaniu z policjantami nisko lękowymi. Z kolei w sferze preferowanych wartości mamy niejako do czynienia z sytuacją odwrotną. Policjanci odważni uzyskali wyższe wyniki w skalach mierzących takie wartości, jak: Tradycja i Władza. Wyniki te wskazują na zaangażowanie odmiennych procesów motywacyjnych policjantów odważnych i niskolękowych. Dla postronnego obserwatora efekt działań policjantów odważnych i nisko lękowych jest taki sam. W wyróżnionych grupach motywacja podejmowania tych działań może być jednak inna. Rezultaty przywołanych badań prowadzą także do jeszcze jednej refleksji: nie wszystkie osoby podejmujące aktywność w warunkach fizycznego zagrożenia są poszukiwaczami przygód i grozy.

Rezultaty badań własnych na temat odwagi przedstawiłem w kanadyjskim czasopiśmie *International Journal of Psychological Studies*²⁸.

Kolejny obszar moich zainteresowań dotyczył podejmowania aktywności w zagrażających zdrowiu i życiu, warunkach pogodowych. Problem pogody jest najczęściej analizowany w kontekście wpływu poszczególnych jej aspektów (temperatura, wiatr, ciśnienie atmosferyczne) na funkcjonowanie człowieka.²⁹ Zaskakujący jest jednak fakt, że stosunkowo rzadko podejmowane są próby analizy indywidualnych cech regulujących relację pomiędzy człowiekiem a groźnymi zjawiskami atmosferycznymi.

W pierwszej kolejności moje zainteresowania badawcze obejmowały psychologiczną charakterystykę osób, które pomimo świadomości istotnych zagrożeń pogodowych dobrowolnie podejmują aktywność w trudnym terenie przyrodniczym. Aktywność w trudnych warunkach pogodowych jest aktywnością specyficzną, wiąże się bowiem z dużym obciążeniem psychicznym i fizycznym. Trudne warunki pogodowe, pomimo tego, że wiążą się z silną stymulacją, nie wywołują pozytywnych stanów emocjonalnych. Podejmowanie aktywności podczas silnego wiatru, w ulewie czy mrozie, generuje raczej agresję lub lęk niż radość czy zadowolenie. Dotychczasowe badania wpływu warunków atmosferycznych na organizm człowieka nie pozostawiają w tym zakresie złudzeń - bardzo trudne warunki pogodowe stanowią istotne zagrożenie nie tylko dla funkcjonowania

²⁸ Próchniak, P. (2012). Personality traits and preferred values of fearless and courageous policemen. *International Journal of Psychological Studies*, 4 (4), 113-120

²⁹ Bell, P. A., Greene, T. C., Fisher, J. D., Baum, A. (2004). *Psychologia środowiskowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

psychologicznego człowieka, ale także bezpośrednie zagrożenie dla jego zdrowia i życia³⁰. O ile na przykład uprawianie spadochroniarstwa w relatywnie dobrych warunkach pogodowych może wiązać się z doświadczaniem silnych, ekscytujących, ale też i pozytywnych emocji (stąd też hasło: *jest ryzyko – jest zabawa*), o tyle aktywność podczas huraganowego wiatru, opadów śniegu czy mrozu do przyjemnych raczej nie należy. Wskazują na to także wypowiedzi osób, które z własnej, nieprzymuszonej woli zdobywają górskie szczyty, eksplorują bieguny czy decydują się na samotne opłynięcie Ziemi³¹. Z wypowiedzi tych osób najczęściej wyłania się obraz walki z przeciwnościami losu: niespodziewanym załamaniem pogody - śnieżycą, burzą, wiatrem czy sztormem i walką ze swoimi słabościami: chęcią rezygnacji, poddania się, zwątpienia w sens podejmowanej aktywności. Niekiedy osoby poszukujące przygód w ekstremalnych warunkach pogodowych swoją aktywność nazywają „sztuką cierpienia”³².

W związku z powyższym, moje zainteresowania badawcze dotyczyły psychologicznych zmiennych warunkujących dobrowolne angażowanie się w tego typu zachowania. Efekty badań własnych przedstawiłem w monografii *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych*³³.

Celem opisaney w niej badań było ustalenie psychologicznych wyznaczników zaangażowania w dobrowolną aktywność w zagrażających warunkach pogodowych. W ramach tych badań skonstruowałem kwestionariusz, który diagnozował natężenie potrzeby podejmowania aktywności w trudnych warunkach pogodowych. Okazało się, że poszukiwanie przygód w trudnych warunkach pogodowych koreluje ze strukturą temperamentu ujmowaną z perspektywy teorii zaproponowanej przez J. Strelaua: wymiar aktywności, wytrzymałości, żywawości oraz wrażliwości sensorycznej koreluje pozytywnie do poszukiwania przygód w trudnych warunkach pogodowych, z kolei wymiar reaktywności emocjonalnej koreluje negatywnie. Poszukiwanie przygód w trudnych warunkach pogodowych koreluje także ujemnie z lękiem wobec śmierci. Podobnie, ujemna jest także korelacja poszukiwania przygód w trudnych warunkach pogodowych z oceną ryzyka różnych aktywności rekreacyjnych. Innymi słowy, im wyższe jest natężenie poszukiwania przygód, tym ryzyko związane z eksploracją terenu przyrodniczego podlega poznawczej minimalizacji, co może prowadzić do tragicznych konsekwencji dla osoby, która taką aktywność podejmuje. Dodatnie korelacje wystąpiły pomiędzy poszukiwaniem przygód w trudnych warunkach pogodowych a przekonaniem o własnej skuteczności w środowisku przyrodniczym. Poszukiwanie przygód także dodatnio koreluje z motywami stymulacyjnymi podejmowania aktywności w świecie natury.

Kontynuacją moich zainteresowań dotyczących aktywności człowieka w zagrażających warunkach pogodowych jest moja następna publikacja książkowa *Człowiek wobec zagrożeń*

³⁰ Stark, P. (2003). *Granice wytrzymałości. Gdy człowiek ociera się o śmierć*. Warszawa: Wydawnictwo Fokus

³¹ Pawłowski, R. (2006). *Smak gór*. Katowice: Wydawnictwo STAPIS

³² Kamiński, M. (1998). *Moje bieguny. Dzienniki z wypraw 1990–1998*. Gdańsk: Ideamedia

³³ Próchniak P. (2013). *Poszukiwacze przygód w trudnych warunkach pogodowych: psychologiczne profile i wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Contact

*pogodowych: konfrontacja i prewencja*³⁴. O ile poprzednia napisana przeze mnie monografia dotyczyła osób, które dobrowolnie i intencjonalnie podejmują aktywność w trudnych warunkach pogodowych, o tyle ta podejmuje problem podejmowania aktywności w zagrażającym środowisku pogodowym wszystkich osób, bez względu na to, czy intencjonalnie i dobrowolnie podejmują aktywność w bliskim kontakcie z przyrodą czy też podejmują ją z innych, na przykład instrumentalnych powodów.

Jak już wspomniałem wyżej, dotychczasowe badania dotyczące relacji pogoda – człowiek koncentrują się przede wszystkim na analizie wpływu trudnych warunków pogodowych na funkcjonowanie ludzi zarówno na poziomie psychofizjologicznym jak też afektywnym czy poznawczym. Rzadko jednak podejmowane są badania, które zajmowałyby się analizą indywidualnych sposobów radzenia sobie z zagrożeniami pogodowymi a przecież: porywisty wiatr, mróz czy ulewny deszcz stanowią dla osoby sytuację trudną wymagającą uruchomienia własnych zasobów do poradzenia sobie ze stresem pogodowym. Bogata tradycja badań nad stresem dotyczy raczej radzenia sobie w życiu osobistym czy w pracy zawodowej a nie w środowisku przyrodniczym. Moja monografia próbuje „zmierzyć się” z zagadnieniem radzenia sobie z zagrażającymi warunkami pogodowymi. W badaniach, które zaprezentowałem w przywołanej monografii, wyróżniłem, dwa podstawowe wymiary radzenia sobie z zagrażającymi warunkami pogodowymi: radzenie konfrontacyjne i prewencyjne.

Konfrontacyjne radzenie sobie z zagrażającymi warunkami pogodowymi oznacza, że jednostka w kontakcie z mrozem, śnieżycą, porywistym wiatrem czy ulewnym deszczem podejmuje konfrontację z żywiołami przyrody i nie stosuje strategii unikowych. Ponadto, wymiar ten opisuje to, czy dana jednostka charakteryzuje się energią i siłą niezbędną do przeciwstawienia się trudnościom pogodowym. Innymi słowy, konfrontacyjne radzenie sobie oznacza, że jednostka dysponuje zasobami niezbędnymi do pokonania problemów pogodowych i z nich korzysta. Trudności pogodowe traktowane są w kategoriach wyzwania, które należy podjąć a nie jako zagrożenia, których należy jak najszybciej uniknąć. Stosowanie konfrontacyjnego radzenia sobie niekoniecznie musi być charakterystyczne dla poszukujących przygód w górach czy na wodzie, ale może być czymś, co charakteryzuje osoby, które nie poszukują z własnej woli wyzwań w bliskim kontakcie z przyrodą. Trudne warunki pogodowe dotyczą wszystkich, bez względu na to, czy są poszukiwaczami wrażeń pogodowych, czy też od takich doświadczeń stronią (oczywiście chodzi mi o sferę klimatyczną, w której znajduje się Polska).

Prewencyjne radzenie sobie stanowi relatywnie nowy aspekt badań w radzeniu sobie ze stresem³⁵. Najczęściej jednak kwestionariusze diagnozujące prewencyjne radzenie sobie dotyczą zdarzeń z przyszłości pozbawionych konkretnego kontekstu sytuacyjnego. Moja propozycja jest

³⁴ Próchniak, P. (2014). *Człowiek wobec zagrożeń pogodowych: konfrontacja i prewencja*. Toruń: Wydawnictwo Marszałek

³⁵ Greenglass, E. R. (2002). Proactive coping and quality of life management. In: E. Frydenberg (Ed.), *Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges* (pp. 37–62). London: Oxford University Press

odmienna. Prewencyjne radzenie sobie odnoszę tylko i wyłącznie do zjawisk pogodowych. Stąd też przedmiotem analiz jest prewencyjne zachowania ludzi mające na celu podejmowanie kroków minimalizujących niekorzystny wpływ trudnych warunków atmosferycznych (np. przygotowywanie cieplejszego ubrania, na wypadek, gdy mogą nadejść zimne dni). Innym aspektem prewencyjnego radzenia z niekorzystnymi zjawiskami pogodowymi jest śledzenie prognoz pogodowych, które mogą determinować zachowanie jednostki w przyszłości. Prewencyjne radzenie sobie obejmuje także stosowanie się do apeli i komunikatów służb meteorologicznych sugerujących szczególną ostrożność w zakresie podejmowania aktywności podczas możliwego załamania warunków pogodowych.

Tak zdefiniowane sposoby radzenia sobie z zagrożeniami pogodowymi były diagnozowane przez specjalnie skonstruowany na potrzeby badań kwestionariusz konfrontacyjnego i prewencyjnego radzenia sobie z zagrożeniami pogodowymi.

Wyniki badań wskazują na to, że konfrontacyjne radzenie sobie łączy się dodatnio się z ekstrawersją, wytrzymałością, aktywnością, wrażliwością sensoryczną, metakategorią wartości otwartość na zmiany. Z kolei prewencyjne radzenie sobie koreluje dodatnio z sumiennością, ugodowością, emocjonalną reaktywnością, żwawością, wrażliwością sensoryczną, metakategorią wartości zachowawczość oraz z przyszłościową perspektywą czasową.

Konfrontacyjne radzenie sobie koreluje także z potrzebą eksploracji środowiska przyrodniczego, przekonaniem o skuteczności poradzenia sobie w zagrażającym środowisku przyrodniczym, ale też z minimalizowaniem ryzyka wiążącego się z występowaniem żywiołów przyrodniczych oraz motywami przygody w środowisku przyrody. Prewencyjne radzenie sobie koreluje z kolei dodatnio z oceną ryzyka żywiołów przyrodniczych oraz z oceną ryzykowności różnorodnych aktywności rekreacyjnych. Łączy się także dodatnio z potrzebą eksploracji środowiska przyrodniczego oraz w umiarkowanym stopniu z motywami przygody.

W monografii *Człowiek wobec zagrożeń pogodowych: konfrontacja i prewencja* przedstawione zostały także psychologiczne profile osób, które charakteryzują się zróżnicowanymi wynikami w skali konfrontacyjnego i prewencyjnego radzenia sobie z zagrożeniami pogodowymi. Wyodrębnienie profilów było możliwe dzięki zastosowania procedury analizy skupień. Efektem jej zastosowania było wyodrębnienie czterech podstawowych profilów osób ujawniających zróżnicowane wyniki w skalach konfrontacyjnego i prewencyjnego radzenia sobie z warunkami pogodowymi.

Profil nr 1 charakteryzuje się wysokimi wynikami w skali konfrontacyjnego radzenia sobie z trudnymi warunkami pogodowymi i niskim wynikiem w skali prewencyjnego radzenia sobie z warunkami pogodowymi. Osoby ujawniające ten profil zostały zdefiniowane jako „ryzykanci”.

Psychologiczny obraz funkcjonowania „ryzykanta” pozostaje pod silnym wpływem determinantów biologicznych. Cechami charakterystycznymi dla tego typu są: pewność siebie, niska reaktywność emocjonalna, duża wytrzymałość, nawet wtedy, gdy okoliczności zewnętrzne są mocno zagrażające, skłonność do ryzyka. „Rzyzykant” wierzy w swoje umiejętności poradzenia sobie nawet w najtrudniejszym terenie przyrodniczym, dzika natura jest dla niego miejscem do przeżycia przygody.

Osoby reprezentujące ten typ traktują trudne sytuacje pogodowe jako wyzwanie. Ryzyko, które się wiąże z podejmowaniem wyzwań, jest przez nie oceniane jako relatywnie mniejsze. Stąd też takie osoby nie przywiązują wagi do komunikatów ostrzegających przed zagrożeniami przyrodniczymi, jak też mogą wyruszać w teren przyrodniczy bez wcześniejszego przygotowania. W konsekwencji może skończyć się to dla nich tragicznie. Wartości preferowane przez ten typ osób wiążą się z ekscytującym życiem i osiągnięciami.

Kolejny wyodrębniony profil opisuje osoby, które zostały określone jako „rozważne”

Typ „rozważny” charakteryzuje się wysokimi wynikami w obu skalach radzenia sobie z warunkami pogodowymi. Jak się wydaje, uwarunkowania biologiczne w mniejszym stopniu (choć też!), w porównaniu z typem „ryzykanta”, predysponują osoby reprezentujące ten profil do podejmowania konfrontacji z ekstremalną pogodą. Stąd też prawdopodobnie te osoby cechuje negatywne ustosunkowanie do ekstremalnych sytuacji. Pośrednio wskazują na to niższe wyniki w skali aktywności oraz wyższe wyniki w ocenie ryzyka wiążącego się z eksploracją przyrody. O ile typ „ryzykanta” motywowany jest przede wszystkim predyspozycjami biologicznymi, o tyle dla typu „rozważnego” źródła motywacji posiadają bardziej poznawczy charakter – są nimi raczej preferowane wartości. O ile typ „ryzykanta” kieruje się w życiu tym, co lubi, o tyle „rozważny” kieruje się częściej tym, co jest dla niego ważne. Podobnie, jak „ryzykanci”, przyroda jest dla osób „rozważnych” areną przygód. Tym, co jednak wyróżnia ta grupę osób spośród pozostałych typów jest to że, posiadają one istotnie wyższą potrzebę eksploracji (wyższą ciekawość) środowiska przyrodniczego pomimo tego, że częściej są świadome zagrożeń jakie się z tym środowiskiem wiążą. Jeżeli jednak znajdują się w środowisku przyrodniczym w zagrażającej sytuacji, są przekonane, że sobie poradzą.

Niskimi wynikami w obu skalach radzenia sobie z warunkami pogodowymi charakteryzuje się typ „unikowy”. Konfrontacja z żywiołami pogodowymi stanowi dla niego przede wszystkim zagrożenie a nie wyzwanie. Stąd też takie osoby unikają trudnych sytuacji pogodowych a jeżeli znajdują się w takich warunkach, to będą próbowały jak najszybciej unikać pozostawania w zagrażającym położeniu. Co więcej, nie starają się nawet do takich sytuacji przygotować. Wydaje się, że typ „unikowy” już na poziomie biologicznym nie wykazuje predyspozycji do angażowania się w zagrażające sytuacje pogodowe. Wytrzymałość, reaktywność emocjonalna czy skłonność do ryzyka nie stanowią mocnych stron takich osób. Osoby reprezentujące ten typ charakteryzują się także, na tle innych typów, relatywnie niższą sumiennością, co prawdopodobnie ma swoje odzwierciedlenie w braku wytrwałości w realizacji działań w niesprzyjających warunkach (a takimi są warunki pogodowe). Krótsza perspektywa czasowa przyszłości w tej grupie osób ma z kolei swoje odzwierciedlenie w braku czynności przygotowujących na niepogodę.

Środowisko przyrodnicze dla osób reprezentujących ten profil jest przede wszystkim źródłem relaksu i odpoczynku. Co jednak ciekawe, ocena ryzyka wiążącego się z przebywaniem w środowisku przyrodniczym przez te osoby, jest stosunkowo niska. Pomimo relatywnie niższego ryzyka, osoby te uważają, że mają niższe umiejętności do przetrwania w zagrażającym środowisku przyrodniczym w

porównaniu do osób, które stosują konfrontacyjne sposoby radzenia sobie z niesprzyjającą aurą.

Czwarty i ostatni wyodrębniony profil można nazwać „prewencyjnym” (niska konfrontacja – wysoka prewencja). Podstawowym rysem psychologicznym osób reprezentujących ten profil jest to, że mają one świadomość przyszłych zagrożeń pogodowych i starają się do nich odpowiednio przygotować, jednak w bezpośrednim kontakcie z zagrożeniami nie posiadają odpowiednich zasobów do skutecznej konfrontacji. Stąd też się wycofują. Chodzi tu szczególnie o brak predyspozycji natury biologicznej: wytrzymałości lub skłonności do ryzykowania. Prawdopodobnie próby prewencji wobec ekstremalnej pogody w tej grupie osób wiążą się z dłuższą perspektywą czasową przyszłości. Tak więc na poziomie poznawczego funkcjonowania zdają one sobie sprawę z negatywnych konsekwencji ekstremalnej pogody. Niestety, determinanty biologiczne uniemożliwiają tej grupie osób poradzenie sobie z wyzwaniami przyrodniczymi.

Kontynuację moich zainteresowań badawczych dotyczących podejmowania aktywności w zagrażającym terenie przyrodniczym stanowi konstrukcja kwestionariusza *Wilderness Novelty Seeking Scale*³⁶. Idea konstrukcji kwestionariusza nawiązuje do *Skali Poszukiwania Doznań* (szczególnie skali TAS) M. Zuckermana. O ile jednak *Skala Poszukiwania Doznań* diagnozuje poszukiwanie w środowisku przyrodniczym aktywności wiążących się z dużą wartością stymulacyjną, o tyle moja propozycja dotyczy podejmowania aktywności w zagrażającym środowisku przyrodniczym, która nie tylko może generować silne emocje, ale także łączy się z ciekawością, potrzebą eksploracji przyrody czy też z doznaniem estetycznymi. Skala *Wilderness Novelty Seeking Scale* charakteryzuje się zadawalającymi właściwościami psychometrycznymi.

Podsumowanie

Wydaje się, że przedstawiony cykl publikacji poszerza zakres wiedzy na temat funkcjonowania osób podejmujących aktywność w środowisku pracy i przyrody, charakteryzującą się możliwością utraty własnego zdrowia a nawet życia. Niektóre aspekty przeprowadzonych badań własnych zwracają uwagę na nowe i mało dotąd eksplorowane wątki dotyczące angażowania się ludzi w ryzykowne zachowania. Chodzi mi tu szczególnie o zagadnienie wartości, które nieodłącznie wiąże się z pytaniem, w imię jakich wartości ludzie podejmują aktywność narażając własne zdrowie czy życie. Także problematyka temporalności, szczególnie w kontekście zwrócenia uwagi na świadomość skończoności czasu ludzkiego życia, może poszerzyć naszą wiedzę na temat funkcjonowania osób podejmujących zagrażającą dla zdrowia lub życia aktywność. Z kolei propozycja analizy osobistego znaczenia podejmowania aktywności uwikłanej w możliwość istotnych niepowodzeń, może przynieść nowe i inspirujące dane wykraczające poza „tradycyjny” nurt badań nad zachowaniami spostrzeganymi jako ryzykowne. Osoba, która w swojej pracy zawodowej lub w środowisku

³⁶ Próchniak, P. (2014). The Wilderness Novelty Seeking Scale. *Journal of Perceptual and Motor Skills*, 119,2, 571-590

przyrodniczym podejmuje niebezpieczną aktywność, może wydobyć szczególnie ważne elementy własnej aktywności i nadać im osobiste znaczenie.

Główny nurt badań zachowań ryzykownych dotyczy analizy dobrowolnego podejmowanego aktywności wiążącej się z możliwością utraty zdrowia lub życia. Badania własne pokazują, że ludzie podejmują niebezpieczne zachowania, kierując się nie tylko potrzebą poszukiwania ekscytujących i przyjemnych doświadczeń. Niekiedy bowiem, podejmowane ryzyko nie wynika z tego, co ludzie lubią ale z tego, co jest konieczne, słuszne i wiąże się ze sferą powinności. Klasyfikowanie osób podejmujących niebezpieczne zachowania jako jednej, podobnej i kierującej się motywami stymulacyjnymi grupy, wydaje się w świetle otrzymanych rezultatów badań własnych nieuprawomocnione.

Podejmowanie ryzykownych zachowań może wiązać się nie tylko z ekscytującymi i przyjemnymi doświadczeniami. Niekiedy zachowania tego typu generują lęk, złość a nawet grozę. W literaturze psychologicznej zachowania wiążące się z pokonywaniem własnych słabości, lęków czy obaw, klasyfikowane są jako zachowania odważne. Odwaga definiowana jako aktywność wbrew własnym lękom także stała się przedmiotem moich badań. Wydaje się jednak, że przedstawione badania na temat odwagi stanowią raczej zaproszenie do prowadzenia dalszych, inspirujących badań na jej temat niż dają gotowe odpowiedzi.

Problematyka podejmowania aktywności w zagrażających zdrowiu i życiu warunkach pogodowych stanowi istotny element mojego osiągnięcia naukowego. Zagrażające warunki pogodowe stanowią nieodłączny element funkcjonowania poznawczego, emocjonalnego czy behawioralnego człowieka. Można byłoby wręcz zaryzykować twierdzenie, że pogoda stanowi ukryty wymiar zachowania osoby. To, jaki stosunek posiada osoba wobec pogody (szczególnie tej, która stanowi bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia a nawet życia), dużo mówi nie tylko o pogodzie, ale też o samej osobie: o jej osobowości, motywach, o radzeniu sobie, o tym, co jest dla niej w życiu ważne i czym się w tym życiu kieruje, o jej lękach ale też i o nadziei.

Przeprowadzone przeze mnie badania na temat funkcjonowania człowieka w zagrażających warunkach pogodowych mogą, jak sądzę, poszerzyć naszą wiedzę na temat relacji łączącej człowieka ze światem przyrody, której jest on przecież nieodłączną częścią

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Tematyka opublikowanych przez mnie prac koncentruje się wokół podejmowania działań wiążących się z możliwością strat, niepowodzeń czy negatywnych konsekwencji.

Powyższa tematyka została podjęta także w mojej pierwszej monografii po uzyskaniu stopnia doktora *Podejmowanie ryzyka i sens życia człowieka*³⁷. W monografii starałem się zarysować problem

³⁷ Próchniak, P. (2005). *Podejmowanie ryzyka a sens życia człowieka. Empiryczne badania psychologiczne*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej

podejmowania ryzyka w jego egzystencjalnym kontekście. Zdecydowana bowiem większość naszej życiowej aktywności jest uwikłana w możliwość niepowodzenia. Nie możemy więc być pewni, czy uda nam się osiągnąć to, czego pragniemy w życiu lub też uniknąć tego, czego się obawiamy. Owa niepewność co do przewidywalności działań może być istotnym zagrożeniem dla funkcjonowania poznawczo-motywacyjnego człowieka jak też wyzwaniem, którego podjęcie może dać poczucie zadowolenia z własnego życia. Im wyższe mogą być negatywne konsekwencje podejmowanej przez jednostkę aktywności dla zdrowia i życia, tym częściej taka aktywność może wywoływać skrajne emocje. Stąd też mogą się pojawić pytania o osobiste znaczenie takich aktywności oraz ich sens. W mojej monografii przedstawiłem rezultaty analiz związków podejmowania ryzyka i sensu życia. Dotychczasowe badania empiryczne nie odnosiły problematyki podejmowania aktywności, która może mieć surowe czy wręcz tragiczne konsekwencje dla jednostki, do sfery sensu życia. Monografią tą starałem się więc wypełnić istniejącą w tym zakresie lukę.

W monografii przedstawiłem analizy teoretyczne oraz badania empiryczne dotyczące związków skłonności o zaangażowania się w działania potencjalnie szkodliwe dla zdrowia i życia z sensem życia. Część teoretyczna monografii poświęcona została analizie podejmowania ryzykownych działań z perspektywy psychologii humanistyczno-egzystencjalnej ze szczególnym uwzględnieniem poglądów Viktora Emila Frankla. Część badawcza przedstawia wyniki badań własnych.

Prawdopodobnie najciekawszym odkryciem tych badań jest stwierdzenie, że skłonność do podejmowania aktywności wiążącej się z zagrożeniami fizycznymi posiada raczej związek z potrzebą sensu życia a nie z poczuciem tegoż sensu (tu zależności są słabsze). Innymi słowy, poszukiwanie aktywności tego typu raczej nie sprzyja zwiększeniu poczucia sensu życia. Może natomiast być wyrazem niezaspokojonej potrzeby sensu życia.

Istotnym obszarem moich zainteresowań jest podejmowanie aktywności wiążącej się z możliwością niepowodzenia w procesie edukacyjnym. Efektem tych zainteresowań jest konstrukcja kwestionariusza *Podejmowanie ryzyka edukacyjnego*. Kwestionariusz ten diagnozuje dwa aspekty podejmowania przez ucznia ryzyka edukacyjnego: podejmowanie ryzyka intelektualnego - wiążącego się z nieunikaniem trudnych problemów intelektualnych lub też ich poszukiwaniem. Drugi aspekt podejmowania ryzyka edukacyjnego wiąże się z podejmowaniem ryzyka moralnego, czego przykładem jest np. ściąganie na egzaminie.

W nurcie badań dotyczącym edukacji znajdują się także moje badania dotyczące osobistego znaczenia ryzyka w pracy zawodowej nauczyciela. O ile ryzyko z perspektywy ucznia wiąże się nieosiągnięciem określonych własnych celów edukacyjnych, o tyle perspektywa nauczyciela wiąże się np. z możliwymi niepowodzeniami we własnym rozwoju zawodowym.

Wyniki badań własnych na ten temat przedstawiłem w następujących czasopismach ogólnopolskich: *Edukacja, Badania, Innowacje*³⁸³⁹⁴⁰ oraz *Psychologia. Edukacja i Społeczeństwo*⁴¹

³⁸ Próchniak, P. (2008). Kwestionariusz do pomiaru Podejmowania Ryzyka Edukacyjnego. *Edukacja, Badania, Innowacje*, 4. (104), 59-62

Przeprowadzone przez mnie i opublikowane badania zróżnicowanych grup społeczno-zawodowych dotyczące podejmowania działań pomimo świadomości różnorodnych zagrożeń a także na przekór własnym obawom czy lękom, zostały zauważone i spotkały się z zainteresowaniem wydawnictwa LAP LAMBERT ACADEMIC PUBLISHING (Niemcy). Ze strony wydawnictwa otrzymałem propozycję napisania monografii na temat odwagi. Monografia *Courage, fear and personality*⁴², ukazała się w 2014 roku. Przedstawia ona filozoficzne i psychologiczne teorie odwagi a także dotychczasowy stan badań empirycznych na temat tej nieco zapomnianej cnoty. W monografii podejmuję między innymi problem odwagi psychologicznej, która może być dana każdemu człowiekowi. Dotyczy ona pokonywania własnych lęków i słabości w imię tego, co w życiu jest cenne i warte zachodu. Nie trzeba być bowiem alpinistą, spadochroniarzem, pirotechnikiem czy strażakiem aby żyć odważnie. Aktualnie pracuję nad stworzeniem modelu w oparciu, o który możliwe byłoby zrozumienie mechanizmów podejmowania aktywności pomimo doświadczanych lęków, obaw a nawet zwątpienia w sens podejmowanych działań. Sądzę bowiem, że problem odwagi nie doczekał się gruntowniejszych studiów w takim zakresie, na jaki zasługuje.

Owocem moich zainteresowań naukowych dotyczących funkcjonowania jednostki w środowisku przyrodniczym było nawiązanie współpracy z pracownikami Arctic University (Północna Norwegia). Ze względu na specyfikę położenia tego uniwersytetu (obszar koła podbiegunowego: jest to najwyżej na północ wysunięty uniwersytet na świecie) możliwe staje się prowadzenie badań osób stale funkcjonujących w zagrażających warunkach pogodowych. Efektem nawiązania bliższej współpracy jest też realizacja międzynarodowego projektu badawczego *Attitudes towards wilderness*. W ramach tego projektu prowadzone są aktualnie badania postaw wobec środowiska przyrodniczego osób w Norwegii i Polsce. Realizacja tego projektu umożliwi mi także uczestnictwo w seminarium naukowym Nature – Health - Movement w *Arctic University*.

Moje dotychczasowe zainteresowania badawcze dotyczyły przede wszystkim problematyki podejmowania aktywności, która wiąże się z możliwością utraty zdrowia a nawet życia w pracy zawodowej służb mundurowych oraz aktywności w środowisku przyrodniczym. Wyrazem moich zainteresowań badawczych jest czterdzieści pięć samodzielnych publikacji naukowych, w tym: sześć monografii naukowych (z czego jedna w języku angielskim), jedna monografia pod redakcją, dwadzieścia pięć recenzowanych artykułów naukowych (z czego trzy z Listy Filadelfijskiej Czasopism, jeden artykuł indeksowany w bazie SCOPUS, sześć artykułów wydanych w

³⁹ Próchniak, P. (2001). Ryzyko kariery zawodowej pedagoga: organizacja afektywna osobistych znaczeń. *Edukacja, Badania, Innowacje*, 4, (76), 39-48

⁴⁰ Próchniak, P. (2005). Skłonność do podejmowania ryzyka przez młodzież a stosunek do upływu czasu. *Edukacja, Badania, Innowacje*, 2, (90), 26-34

⁴¹ Próchniak, P. (2006). Orientacja celowa osób podejmujących ryzyko edukacyjne. *Psychologia, Edukacja i Społeczeństwo*, 3, 201-213

⁴² Próchniak, P. (2014). *Courage, fear and personality*. LAP LAMBERT Academic Publishing

recenzowanych czasopismach zagranicznych spoza Listy Filadelfijskiej, dziewięć artykułów z Listy B Ministerialnej Czasopism, oraz kilka recenzowanych artykułów opublikowanych w lokalnych czasopismach), 13 artykułów w monografiach pod redakcją (z czego pięć w języku angielskim).

Niektóre z moich publikacji są efektem współpracy ze Szkołą Policji w Słupsku czy oraz z Arctic University of Norway. Współpraca z tą ostatnią uczelnią owocuje także realizacją międzynarodowego projektu badawczego, którego jestem kierownikiem naukowym.

Nadmieniam także, że nie tylko jestem autorem publikacji naukowych, ale także recenzentem publikacji innych pracowników nauki w kilku polskich i zagranicznych czasopismach naukowych (np. *Roczniki Psychologiczne*, *American Journal Applied Psychology*, *International Journal Applied Psychology*, *Journal of Perceptual and Motor Skills*, *Journal of Psychology and Behavioral Sciences*), w niektórych z tych czasopism pełnię funkcję redaktora naukowego. Współpraca z wyżej wymienionymi czasopismami stanowi dla mnie inspirację i okazję do wzbogacenia własnych doświadczeń naukowych. Pragnę także wspomnieć, że byłem też promotorem pomocniczym w przewodzie doktorskim.

P. Prochownik